

ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา สืบถึงปัจจุบัน

ร.ต.หญิง กนกกร วีระประจักษ์

กองวิชากฎหมายและสังคมศาสตร์

คำว่า "กัมพูชา" ที่พวกเขมรนำมาใช้นั้นมีอิทธิพลมาจากอินเดีย มีนิยายเขมรบันทึกไว้ในจารึก
ราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ กล่าวถึงอาณาจักรเจนละของขอมว่า ต้นราชวงศ์เกิดจากการแต่งงานของ
นักพรตชื่อ กัมพู สว้ยัมภูว กับนางฟ้าชื่อเมรา ที่พระศิวะประทานให้ ต่อมาเจ้าชายภวรมัน หรือ "ผู้ที่
อยู่ในความคุ้มครองของพระศิวะ" เป็นพี่ชายใหญ่ร่วมมือกับพระอนุชาก่อการกบฏต่ออาณาจักรฟูนันและ
ปราบฟูนันสำเร็จ เจ้าชายภวรมัน ได้เป็นกษัตริย์ของเจนละ โดยการอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงลักษมี
แห่งราชวงศ์ กัมพู-เมรา เขมรแม้ว่ามีประวัติศาสตร์อันยาวนานมีหลายวงศ์ผลัดกันขึ้นมาปกครอง
อาณาจักรขอม แต่ที่รุ่งเรืองที่สุดคงไม่มีใครปฏิเสธราชวงศ์ของ พระเจ้าชัยวรมัน ที่ขยายอาณาจักรสร้าง
นครวัด นครธม ศิลปะวัฒนธรรมรุ่งเรืองจนหลายยุคต่อมา อาณาจักรขอมมาถึงจุดต่ำสุดจนกระทั่งเสื่อม
ลงหลังจากที่ "พระร่วง" ต้นราชวงศ์สุโขทัยแยกตัวออกมา

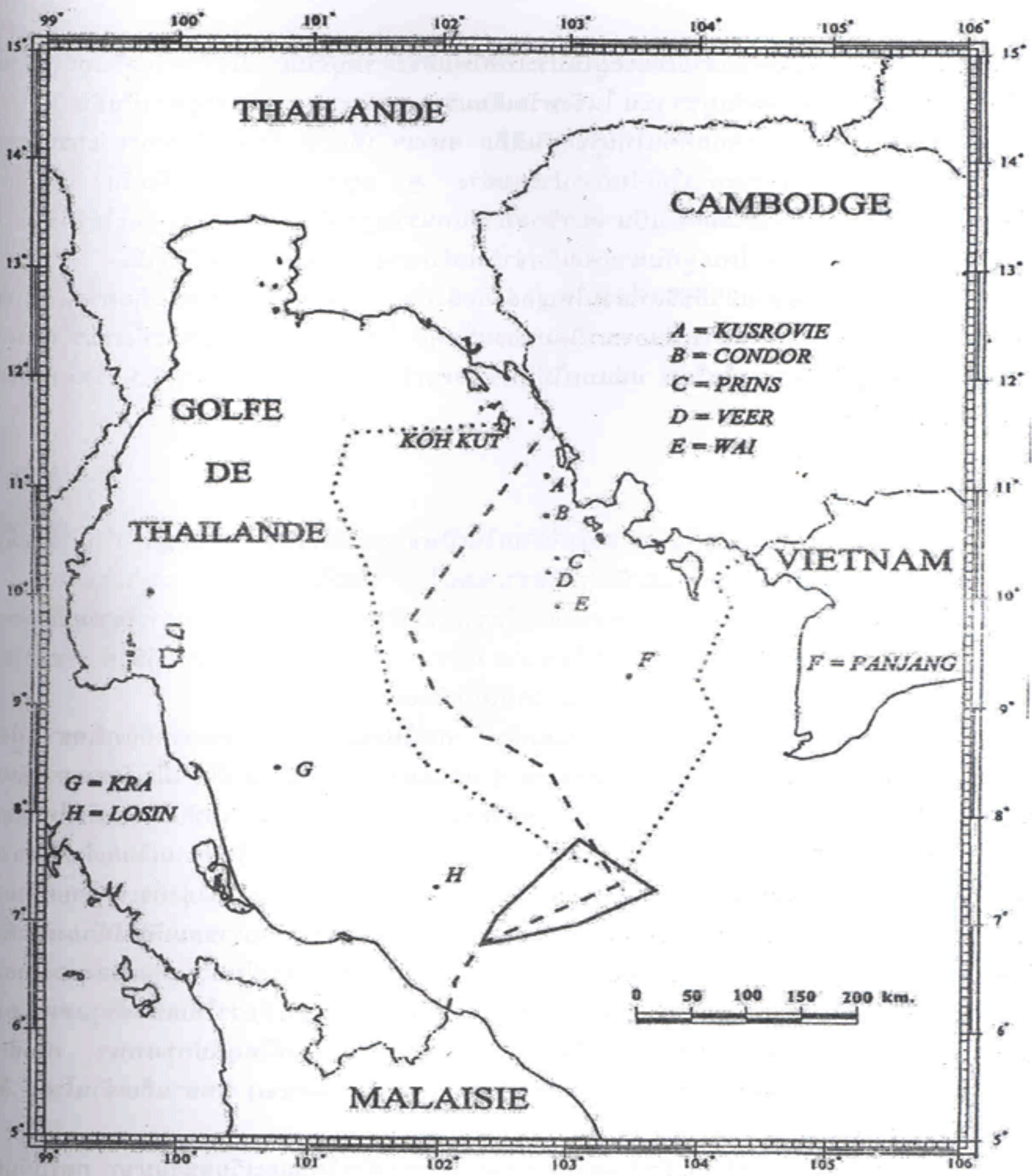
สภาพภูมิศาสตร์

หากดูจากแผนที่จะเห็นว่าเขมรมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๘๑,๐๔๐ ตารางกิโลเมตร มีส่วนที่เป็นแผ่นดิน
๑๘๖,๕๒๐ กิโลเมตร มีชายฝั่งติดทะเลยาว ๔๔๓ กิโลเมตร มีชายแดนติดฝั่งลาว ๔๔๑ กิโลเมตร ติด
ฝั่งไทย ๘๐๓ กิโลเมตร และติดฝั่งเวียดนาม ๑,๒๒๘ กิโลเมตร จากสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวทำให้ เขมร
กลายเป็นรัฐกั้นชนระหว่างไทยกับเวียดนาม มีความขัดแย้งด้านดินแดนกับเวียดนามทางตะวันออก กับ
ไทยทางทิศตะวันตก

เขมรได้ประกาศเขตน่านน้ำตามกฎหมายระหว่างประเทศ (อันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งเรื่อง
การแบ่งเขตน่านน้ำซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) คือ ทะเลอาณาเขต ๑๒ ไมล์ทะเล เขตต่อเนื่อง ๒๔ ไมล์ทะเล
เขตเศรษฐกิจจำเพาะ ๒๐๐ ไมล์ทะเล และไหล่ทวีป ๒๐๐ ไมล์ทะเล พื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบ และป่าเบญจ
พรรณ มีแม่น้ำโขงและทะเลสาปเป็นแหล่งน้ำสำคัญ ชาวเขมรจึงชอบรับประทานปลาน้ำจืดมากกว่าปลา
ทะเล ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญคือ ป่าไม้ อัญมณี เหล็กกล้า แร่กานีส ฟอสเฟต และมีศักยภาพทาง
ด้านพลังงานน้ำ

ประชากร

เขมรมีประชากรประมาณ ๙.๐๕ ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นชาวเขมร นอกนั้นเป็นคนจีน และอื่น ๆ
ภาษาทางการที่ใช้คือภาษาเขมร และใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาที่สอง จากการที่เขมรกับไทยเรามีความ
สัมพันธ์ใกล้ชิดมาตั้งแต่ครั้งโบราณก่อนที่จะมีการลากเส้นแบ่งเขตพรมแดนให้ชัดเจนว่าประเทศไหนอยู่

- LIMITE DU PLATEAU CONTINENTAL REVENDIQUE PAR LE CAMBODGE (1972)
- LIMITE DU PLATEAU CONTINENTAL REVENDIQUE PAR LA THAILANDE (1973)
- ZONE DE DEVELOPPEMENT CONJOINT THAILANDE - MALAISIE (1979)

ตรงไหน ทำให้มีคนไทยเชื้อสายเขมรอยู่ในประเทศไทยที่จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดสุรินทร์ มีคนเขมรเชื้อสายไทยอยู่ในประเทศกัมพูชา เช่น ในจังหวัดเสียมราฐ พระตะบอง และเกาะกง เป็นต้น

คนเกาะกงเชื้อสายไทยที่คนไทยรู้จักกันดีคือ ขพนข เดียบัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ใช้ภาษาไทยเจรจากับข้าราชการไทยในการประชุมต่าง ๆ อยู่เสมอ นายพลเดียบัน เกิดเมื่อ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ ได้รับเลือกตั้งเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดเสียมราฐ และได้รับแต่งตั้งเป็น รัฐมนตรีร่วมกระทรวงกลาโหม คู่กับนายพลเดียจรัสแห่งพรรคพุนซินเปคจนถึงปัจจุบัน

คนเขมรกับคนไทยมีวิถีชีวิตที่ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ทั้งสองประเทศนับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาท ในช่วงสมัยต่อต้านการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ไทยเคยเสนอให้ทุนพระทั้งเขมร ญวน ลาว เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมในไทย แต่แทบไม่มีพระเขมรเข้ามาเลย เนื่องจากการต้านฝรั่งเศสของเขมร นั้นน้อยกว่าด้านไทย

ประวัติศาสตร์

ไทยถือว่าเขมรเป็นรัฐกันชนต้องไม่ให้ตกไปเป็นของชาติใดเพราะจะมีปัญหาเรื่องความมั่นคงปลอดภัย ต่างชาติมักใช้เส้นทางนี้บุกเข้าประชิดชายแดนไทย ทั้งฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และเวียดนาม

ในอดีตทัศนคติของผู้นำไทยต่อเขมรนั้นจะมีความเชื่อที่ว่า เขมรไม่สามารถดำรงความเป็นเอกราชของชาติได้ จะต้องถูกกลืนไปไม่โดยไทยก็เวียดนาม แต่จากการมีเชื้อชาติ ศาสนา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทย เขมรน่าจะมีความโน้มเอียงมาทางไทย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔ สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ผู้พิชิตเวียงจันทน์ยกทัพไปตีเขมร ทัพไทยชนะในครั้งแรก ๆ แต่ต่อมาเหตุการณ์เปลี่ยนไป เมื่อเจ้าพระยาบดินทร์ฯ จะยึดเมืองวินห์ลอง จักรพรรดินินมางส่งกองทัพเวียดนาม ๑๕,๐๐๐ คน มาขับไล่กองทัพไทยและตั้งนักองจันทร์ครองราชย์ ปีพ.ศ. ๒๓๗๗ นักองจันทร์ทิวคต ผู้ว่าราชการเวียดนามเลือกเจ้าหญิงองเมย์เป็นกษัตริย์และปรับปรุงการปกครองของเขมรทั้งหมด โดยจักรพรรดินินมางมุ่งที่จะทำลายความเป็นเขมรของกัมพูชา ชาวเขมรจึงร้องขอมายังไทยให้ช่วยโดยสัญญาจะถวายราชสมบัติให้นักองด้วงซึ่งมาศึกษาในไทย ในที่สุดปีพ.ศ. ๒๓๘๘ มีการประนีประนอมให้เขมรอยู่ในความคุ้มครองของไทยและเวียดนามร่วมกันและตั้งนักองด้วงเป็นกษัตริย์ นักองด้วงไม่พอใจไทยและถือว่าไทยเป็นศัตรูแต่พระองค์ก็เกลียดเวียดนาม กระนั้นก็ตามพระองค์ก็ได้ทรงส่งองวัดตา โอรสองค์ใหญ่ไปกรุงเทพฯ เพื่อศึกษาเล่าเรียน ต่อมาได้เป็นกษัตริย์ทรงนามว่าพระเจ้าบรม (๒๔๐๓ - ๒๔๔๗) มีหลานคือเจ้าบรม สีนุ ประมุขเขมรในปัจจุบัน

ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยที่ทัศนคติของเขมรนั้นจะต่อต้านไทยและเวียดนามมาก กอรปกับการที่ฝรั่งเศสเข้ามานั้นได้ปลุกฝังความเชื่อที่ว่า เขมรเป็นชาติอยู่ได้เพราะฝรั่งเศสมาช่วยไว้ ดังนั้นการเข้ามาของฝรั่งเศสจึงได้รับการต้อนรับจากเขมรเป็นอันดีผิดกับในลาวและเวียดนาม

ความขัดแย้งเรื่องดินแดนในอดีต

ในเขมรอะไร ๆ ก็ดูเหมือนจะเชื่อมโยงถึงไทยไปหมดทั้งสิ้น หากทว่าไทยกับเขมรมีการขัดแย้งกันบ่อยครั้งเกี่ยวกับเรื่องดินแดน จอมพลป. พิบูลสงคราม เห็นว่าดินแดนเหล่านี้เป็นของไทย นโยบาย Great Thai Movement ที่เรียกร้อง "ข้ามโขงไปสู่แคว้นแดนไทย" นั้นรวมไปถึงเขมร ญวน ลาว เป็นที่มาของการไปยึดเขมรกลับมาเป็นของไทยในเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จากเพลง "มณฑลบูรพา" ของหลวงวิจิตรวาทการ

"มณฑลบูรพา เคยได้เป็นของเรา เสียมราชู พระตะบอง บ้านพี่เมืองน้องมาช้านาน แต่ครั้งโบราณก่อนเก่า ไทยชาติไทยใจเศร้าเลือดเนื้อเชื้อเผ่าถูกเขายื้อแย่งไป คอย ไทยเราเฝ้าคอย แต่กำลังยังน้อยสู้กันไม่ไหว ล่วงสามสิบปี ทพไทยก็มีสมรรถภาพและเข้มแข็งยิ่งใหญ่ ทหารภาคบูรพายอมสละชีวี รุกไล่โจมตี พวกไพร่แตกหนีพ่ายไป กองทัพบูรพาองอาจเก่งกล้า เทอดเกียรติก้องหล้าเลือดทหารชาติไทย"

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ไทยประกาศสงครามอินโดจีนกับฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ โดยทั้งไทยและฝรั่งเศสทำสงครามตามแบบและสงครามกองโจรกัน ขณะนั้นญี่ปุ่นได้เข้ามามีอิทธิพลในอินโดจีนอยู่แล้ว จึงได้เข้ามาไกล่เกลี่ยทำให้สงครามสิ้นสุดภายในเวลา ๑ เดือน และให้ไทยได้ดินแดนคืนมา คือ เสียมราชู พระตะบอง ศรีโสภณ ยกเว้นนครวัดและนครธม ซึ่งฝรั่งเศสยังยึดไว้ การที่ญี่ปุ่นเข้ามามีอำนาจในภูมิภาคนี้ได้ก็เป็นเพราะฝรั่งเศสเองในยุโรปแพ้เยอรมัน และญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรอยู่กับฮิตเลอร์ ชัยชนะครั้งนี้ทำให้พลตรีหลวงพิบูลสงครามได้เลื่อนยศเป็นจอมพล อย่างไรก็ตามมณฑลบูรพากลับมาเป็นของไทยได้ ๔ ปี เท่านั้น เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นแพ้สงคราม ไทยจำต้องคืนดินแดนกลับให้เขมร ไม่เช่นนั้นฝรั่งเศสจะไม่ยอมให้ไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ

กรณีปราสาทเขาพระวิหาร

อีก ๑๓ ปีต่อมา ฝรั่งเศสช่วยรัฐบาลของเจ้านครราชสีมาขึ้นฟ้องศาลโลกเพื่อเรียกร้องเขาพระวิหารไทยซึ่งได้ลงนามยอมรับอำนาจศาลยุติธรรมระหว่างประเทศหรือศาลโลก ตั้งแต่สมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ จำเป็นต้องไปขึ้นศาลตามคำร้อง ทางฝ่ายเขมรแต่งตั้งให้นายดิน รัสต์ อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาเป็นทนายว่าความให้ คนอเมริกันนั้นแต่ดั้งเดิมมีความคิดต่อต้านการแผ่ขยายอาณานิคมเพราะสหรัฐอเมริกาเองก็เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษมาก่อน จึงเห็นใจเขมร

เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๕ ศาลโลก ได้วินิจฉัย ให้ ปราสาทเขาพระวิหารบนเทือกเขาพนมดงรัก ผามออีแดง จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ในดินแดนที่อยู่ใต้อำนาจอธิปไตยของเขมร โดยถือแนวเขตแดนตามแผนที่ตอน "เขาดงรัก" (พนมดงรัก) ที่จัดทำโดยคณะกรรมการปักปันเขตแดนผสม ที่ตั้งขึ้นโดยสนธิสัญญา ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๗ ทั้ง ๆ ที่ข้อบัญญัติในสนธิสัญญาข้อแรกนั้นได้สถาปนาเขตแดนโดยถือเส้นสันปันน้ำ และฝ่ายไทยเห็นว่าสันปันน้ำในบริเวณดังกล่าวตรงกับขอบหน้า

ผารอบ ๆ พระวิหารเป็นส่วนใหญ่ แต่ ศาลเห็นว่าแผนที่ที่คณะกรรมการปักปันเขตแดนผสมทำนั้นคู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้ยอมรับแผนที่และเส้นเขตแดนในเวลาต่อมา

มีหลักชนบประเพณีที่ปฏิบัติกันมานานที่ว่า เมื่อเจ้านายจากฝั่งไทยจะไปเยือนปราสาทเขาพระวิหารก็มาขออนุญาตทางฝ่ายเขมร ทางศาลโลกจึงใช้หลักว่า การประพฤติดิปฏิบัติของฝ่ายไทยเท่ากับเป็นการยอมรับโดยปริยาย Silence is consent และถูกกฎหมายปิดปาก Estoppel ศาลอ้างภาษาละตินว่า "ผู้ที่นิ่งเฉยอยู่ ถ้าเขามีหน้าที่โต้แย้ง แต่มิได้โต้แย้ง ก็ต้องถือว่าเขายินยอม" (Qui Tacet Consentire Videtur Silogui Debusset Si Potuisset) ไทยจึงประกาศไม่ยอมรับคำตัดสินและได้ขอถอนจากการยอมรับอำนาจศาลโลกในเวลาต่อมา

ในปัจจุบันไม่มีรัฐใดในโลกที่จะยอมรับโดยเปิดเผยว่ารัฐนั้นละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ และเป็นการยากที่จะอ้างสิทธิเช่นนั้น รัฐมักจะอ้างการตีความ และการใช้กฎหมายระหว่างประเทศที่แตกต่างกัน หรือไม่สุจริตได้อยู่เสมอ ความเข้าใจที่แตกต่างกันหรือไม่สุจริตต่อกันนี้นำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างประเทศได้โดยง่ายโดยเฉพาะในเรื่องเขตแดน

เหตุการณ์นี้แม้จะไม่ถึงกับทำให้ไทยกับเขมรทำสงครามกัน แต่ก็ก่อให้เกิดความหวาดระแวงและเป็นชนวนให้ไทยกับเขมรขาดความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๑๓ เหตุการณ์ในช่วงนั้น หม่อมราชวงศ์ เบญจมาภ ไกรฤกษ์ได้เขียนไว้ว่า

"ในช่วงที่ขาดความสัมพันธ์กันนั้น ชาวไทยกลุ่มน้อยที่หลงเหลืออยู่ในกัมพูชาต่างได้รับความลำบากกันทั่วหน้าเพราะเจ้านโรดมสีหนุได้ทรงนำประเทศให้มีความเป็นชาตินิยม ส่วนหนึ่งคือการรณรงค์ให้ชาวกัมพูชาพูดแต่ภาษาเขมรและพยายามลืมประวัติศาสตร์ความเป็นประเทศราชของตนในอดีต ชาวพระตะบองและเกาะกงจำนวนมากที่มีเชื้อชาติไทยถูกห้ามไม่ให้ใช้ภาษาไทยพูดจากัน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นจำนวนไม่น้อย เป็นเหตุให้ชนเชื้อชาติไทยในกัมพูชาต้องลืมภาษาไทยกันไปจำนวนมาก ถึงกระนั้นก็ตามยังมีชาวกัมพูชาจำนวนไม่น้อยที่ยังคงใช้ภาษาไทยกันสืบมา โดยเฉพาะที่จังหวัดเกาะกงจะยังมีคนเชื้อชาติไทยพูดภาษาไทยหลงเหลืออยู่มากที่สุดจนถึงปัจจุบันนี้"

นอกจากกรณีปราสาทเขาพระวิหารแล้ว ไทยกับเขมรยังมีกรณีพิพาทกันเรื่องการแบ่งเขตน่านน้ำบริเวณเกาะกูด ซึ่งแต่เดิมเคยขึ้นอยู่กัจังหวัดประจันคีรีเขตของไทย (ปัจจุบันจังหวัดประจันคีรีเขต อยู่ในเขตประเทศกัมพูชา หากดูในแผนที่แล้วจะอยู่ตรงข้ามกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์)

ปัญหาการแบ่งเขตน่านน้ำ

ไทยลงนามในอนุสัญญาเจนีวาว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๕๘ เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๐๑ และให้สัตยาบันเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๑ มีผลให้เกิดพื้นที่ทับซ้อนกับเขตไหล่ทวีปของเวียดนามและเขมร โดยสองประเทศนี้ประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ และ ๒๕๑๕ ตามลำดับ การประกาศของไทยถือว่าเกาะกูดอยู่ในเขตน่านน้ำภายใน (Internal Water) ของไทยตามกฎหมายเส้นฐานตรง (Straight Baseline) และไทยกำหนดเส้นเขตไหล่ทวีปโดยเส้นระยะทางเท่ากันหรือใช้เส้นแบ่งครึ่ง (Equidistance) ระหว่าง

ขอบฝั่งไทยและเกาะขนาดใหญ่ของไทยที่อยู่ติดชายฝั่ง เช่น เกาะสมุย (โดยไทยไม่ได้ให้น้ำหนักกับเกาะเล็กห่างฝั่ง เช่น เกาะกระและเกาะโลซินของไทย) กับขอบฝั่งของเขมรและเวียดนาม และเกาะขนาดใหญ่ของทั้งสองประเทศที่ติดชายฝั่ง เช่น เกาะกงและเกาะฟูก็อก ในขณะที่เส้นเขตไหล่ทวีปของเขมรลากผ่ากลางเกาะกูด โดยอ้างสนธิสัญญา ฟรังโก - สยาม ค.ศ. ๑๙๐๗ เส้นเขตไหล่ทวีปที่ทั้งสองประเทศใช้เป็น จุดฐานแบ่งครึ่งกับขอบฝั่งไทยนั้นห่างจากฝั่งด้านเขมรและเวียดนามมาก เช่น หิน Kusrovie (Rocher Kursovie) โชดหินเวียร์ (Veer) เกาะเล็กไว (Wai) และเกาะเล็กปันจัง (Panjang) โดยไม่คำนึงถึงและ ไม่ได้ให้น้ำหนักกับเกาะเล็กของไทย คือ เกาะโลซิน และเกาะกระ เป็นต้น

เขมรอ้างว่าถ้าไทยเห็นว่าสัญญาเสียเปรียบทำไมจึงไม่คัดค้านตั้งแต่ตอนนั้น หากแต่ไทยคิดว่าในครั้งนั้นฝรั่งเศสมีอิทธิพลอย่างมากในดินแดนแถบนี้ จะคัดค้านอะไรก็รังแต่จะเสียเปรียบมากขึ้น สนธิสัญญาฟรังโก-สยาม จึงถูกเขียนขึ้นโดยรักษาผลประโยชน์ของฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ ผลประโยชน์ของเขมรคือผลประโยชน์ของฝรั่งเศส ไทยจึงไม่สามารถต่อรองอะไรได้มากนัก

ปัญหาพื้นที่ไหล่ทวีปทับซ้อนกันในอ่าวไทยเป็นปัญหาสำคัญ เพราะเป็นแหล่งแร่และก๊าซธรรมชาติ ไทยได้ให้สัมปทานปิโตรเลียมไปแล้วเมื่อปี ๒๕๑๑ แต่มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๑๔ ห้ามผู้รับสัมปทานเข้าไปขุดสำรวจจนกว่าจะมีการเจรจาแบ่งเขตทางทะเลเสร็จ หรือ มีความตกลงชั่วคราวเกิดขึ้น (Provisional Arrangement) พื้นที่ดังกล่าวโดยพฤตินัยแล้ว ไทย เขมร เวียดนาม ถือเป็นเส้นเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (Exclusive Economic Zone) แม้ว่าประเทศดังกล่าวจะประกาศเขตเศรษฐกิจจำเพาะ ๒๐๐ ไมล์ทะเลเต็มอ่าวไทยโดยวัดจากเส้นฐานไปแล้วก็ตาม ดังนั้นเรือประมงไทยจึงถูกห้ามไม่ให้ไปทำการประมงในพื้นที่ที่ยังเจรจาแบ่งเขตไม่สำเร็จ ทว่าทรัพยากรสัตว์น้ำนั้นเคลื่อนที่ไปโดยไม่มีพรมแดนเรือประมงไทยจึงถูกจับหลายครั้งฐานลักลอบจับปลาในเขมร

การเมืองการปกครอง

เขมรได้รับอิสรภาพจากฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๒ หลังจากนั้นเขมรก็แตกกันเองเป็นหลายฝ่าย สำหรับไทยแล้วถ้าเวียดนามสนับสนุนฝ่ายไหนเราจะสนับสนุนอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะเรากลัวอิทธิพลของเวียดนาม ถึงพอลพอตจะเป็นคอมมิวนิสต์เราก็ยอมสนับสนุนด้วยและร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา รับรองเขมรแดง การที่เวียดนามบุกเขมรเข้ามาประชิดตลอดแนวพรมแดนไทย ทำให้ไทยต้องรื้อฟื้นความสัมพันธ์อันดีกับจีนเพื่อคานอำนาจเวียดนาม ต่อมาเวียดนามถอนตัวออกจากเขมรและอิทธิพลของเวียดนามต่อเขมรหมดไปแล้วไทยจึงเริ่มมีสัมพันธ์อันดีกับเขมร และรัฐบาลฮุนเซินที่เวียดนามสนับสนุนเข้ามาไทยก็ให้การรับรอง ก่อนหน้านี้ไทยกับสหรัฐ ประเทศฝ่ายตะวันตกและจีน ส่งอาวุธผ่านไทยไปช่วยรัฐบาลพอลพอต เพราะเป็นกันชนที่สำคัญของไทยไม่สามารถให้ตกอยู่ในเงื้อมมือของฝ่ายศัตรูคือเวียดนามได้

เมืองหลวงปัจจุบันของเขมรคือกรุงพนมเปญซึ่งเป็นเขตปกครองตนเองเช่นเดียวกับเมืองกัมปงโสม ในปี ๒๕๓๔ เขมรได้ที่นั้งเป็นทางการในองค์การสหประชาชาติ สองปีต่อมาองค์การสหประชาชาติเข้ามา

ช่วยจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปเป็นครั้งแรก โดยรวมเอาเขมรทั้ง ๔ ฝ่ายคือ ๑. กลุ่มนายฮุนเซ็น หรือ State of Cambodia หรือ ๒. กลุ่มเขมรแดง หรือ Democratic Kampuchea ๓. กลุ่มนายซอนซาน หรือ Khmer People's National Liberation Front และ ๔. พรรคฟุนซินเปค หรือ National United Front for an Independent, Peaceful, Neutral and Cooperative Cambodia ของเจ้านโรดม รณฤทธิ์ และจัดให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นหลังจากการเลือกตั้ง ประมุขของประเทศในปัจจุบันคือ เจ้านโรดม สีหนุ หัวหน้าคณะรัฐบาลคือ นายฮุนเซ็น

สภาพเศรษฐกิจ

เขมรเป็นประเทศยากจน การพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นไปได้ลำบากเนื่องจากการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันภายในประเทศ เศรษฐกิจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรและอุตสาหกรรมอันเกี่ยวกับการเกษตร

๒๐ ปีที่แล้วมาเขมรค่อย ๆ ฟื้นตัวจากสงครามและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างช้า ๆ ปัญหาด้านอาหารและความอดอยากหิวโหยได้รับการช่วยเหลือจากนานาชาติ ในปี พ.ศ.๒๕๓๒ ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐ ๗๒๕ ล้านดอลลาร์สหรัฐ จากประเทศยุโรปตะวันตก ๓๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐ จากประเทศในกลุ่มคอมมิวนิสต์ ๑๔ พันล้านเหรียญสหรัฐ การทำยางพาราและประมงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการกอบกู้เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมอื่นๆนอกจากการสีข้าวแล้วแทบจะไม่มี สินค้าออกของเขมรมียางพารา ข้าว พริกไทย และไม้ สินค้าเข้ามี ความช่วยเหลือด้านอาหารจากนานาชาติ เชื้อเพลิง และสินค้าอุปโภคบริโภค คู่ค้าที่สำคัญคือ เวียดนาม รัสเซีย ยุโรปตะวันออก ญี่ปุ่น และอินเดีย ทว่าหลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ทั้งการค้าและการช่วยเหลือทางการเงินจากค่ายยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตถูกระงับลง

ไทยกับเขมรมีการค้ากันส่วนมากตามแนวชายแดน พวกสินค้าอุปโภค บริโภค ปลากรอบ ปลาแห้ง จากเขมร แป้ง มาม่า จากไทย เป็นต้น การลงทุนของไทยส่วนมากเป็นการลงทุนระยะสั้นมากกว่าระยะยาว ยกเว้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

เขมรยุคใหม่

ถ้าจะพูดกันถึงเรื่องเขมร เราคงจะนึกกันถึงนครวัด นครธม หนึ่งในเจ็ดสถาปัตยกรรม ที่เป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกที่เมอร์ซิเออร์ อังรี มูโอต์ พบในปี พ.ศ.๒๔๐๒ หากใครได้ดูภาพยนตร์เรื่อง Tomb Raider จะเห็นฉากที่ลารา ครอฟ ตัวเอกของเรื่องได้ไปตามหาสมบัติผ่านประตูเมืองของนครธม ผ่านปราสาทบายน เข้าไปในปราสาทดาพรหมที่มีต้นไม้ยักษ์สูงประมาณ ๓๐ เมตร และจบลงด้วยนครวัดที่มีพระปรางค์ขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์สำคัญ ที่อาร์โนลด์ ทอยบี นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษพูดไว้ว่า "See Angkor Wat and Die" ต้องมาดูนครวัดก่อนแล้วถึงจะตายได้ ถ้าเกิดมาแล้วไม่ได้ดูเป็นการเสียโอกาสอย่างยิ่ง ผู้เขียนเลยถือโอกาสไปเยี่ยมชมตามคำเชิญของเพื่อนที่เผอิญรับหน้าที่เป็นเลขานุการเอก

อยู่ที่สถานทูตไทยประจำประเทศกัมพูชา

ปัจจุบันการเดินทางไปเขมรจากกรุงเทพฯ ที่สะดวกที่สุดคือโดยสารเครื่องบินของสายการบิน Bangkok Airways ลงที่เสียมเรียบและสามารถนั่งรถเข้าไปในตัวเมืองไม่ยาก สนนราคาก็ตามแต่จะตกลงกับแท็กซี่ที่มีอยู่ทั่วสนามบินคอยรับนักท่องเที่ยว หากสังเกตดูให้ดีแล้วส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างประเทศ ไม่ฝรั่งเศสก็อเมริกัน และญี่ปุ่น คนไทยส่วนใหญ่จะเป็นนักธุรกิจที่ไปดำเนินธุรกิจอยู่ที่นั่นมากกว่านักท่องเที่ยว

รายได้หลักของเขมรนอกจากการให้สัมปทานไม้และอัญมณีแล้ว ก็คือการท่องเที่ยว สังเกตได้คือการทำวีซ่าเข้าเป็นแบบ "On arrival" สามารถทำได้ง่าย ๆ ที่สนามบินตอนเข้าประเทศ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเที่ยวมากๆ การตรวจคนเข้าเมืองจึงเป็นไปอย่างไม่เข้มงวด พวกคนที่ทำผิดกฎหมายจึงพากันหลบหนีมาอยู่ที่เขมรเสียเป็นส่วนใหญ่ เข้ามาเปิดบ่อนคาสิโนก็มี ที่ขึ้นชื่อก็เป็นเรือขนาดใหญ่ลอยอยู่กลางน้ำ ทั้งหมดทำขึ้นมาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้งสิ้น ทั้งภัตตาคาร โรงแรม ร้านค้า บริษัททัวร์ คนเขมรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ทำงานเล็กเที่ยวก็กลับไปทานข้าวที่บ้าน ป่วยทำงานต่อเย็นก็กลับไปทานข้าวดูทีวีที่บ้าน

ที่เสียมเรียบโรงแรมที่ใหญ่ที่สุดเป็นของคนไทย ชื่อโรงแรม โซฟีเทล รอยัล อังกอร์ อยู่ใกล้กับหมู่ปราสาท สะดวกต่อการไปเที่ยวชมมาก ร้านอาหารที่ขึ้นชื่อมีให้นักท่องเที่ยวชิมส่วนใหญ่เป็นอาหารไทย หรือไม่ก็อาหารเวียดนาม อาหารอินโดนีเซีย ส่วนอาหารเขมรเองนั้นรสชาติคงจะไม่ถูกปากคนไทยอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ อาหารที่ทานอร่อยคือปลาเนื้ออ่อนผัดคล้ายฉู่ฉี่ผสมเขียวหวานใส่ในลูกมะพร้าวอ่อน และข้าวต้มกุ้งใส่ถั่วงอก ผักกาดหอมซอย บิบมะนาว ชาวเขมรก็ชอบทานอาหารไทย อย่างบะหมี่สำเร็จรูปของไทยก็ได้ชื่อว่าเป็น "บะหมี่ไทย" ต้มยำกุ้ง แกงเขียวหวานไก่-เนื้อ แกงเผ็ด และที่ขาดไม่ได้คือส้มตำ อาหารท้องถิ่นอีสานที่กลายเป็นอาหารประจำชาติไปแล้ว สินค้าไทยอย่างอื่นที่เห็นทั่วไปคือน้ำอัดลมยี่ห้อต่าง ๆ เบียร์ช้าง และกระทิงแดง คนเขมรใช้เงินเรียล อัตราแลกเปลี่ยน ๑๐๐ เรียล เท่ากับประมาณ ๑ บาท แต่เขาก็นิยมรับเงินบาท และดอลลาร์สหรัฐ

หน้าพระพุทธรูปเจ้าอวโลกิเตศวร ปราสาทบายน

เสียมเรียบเป็นเมืองเล็ก ๆ ล้อมรอบด้วยคูน้ำ แต่การเข้าชมหมู่ปราสาทให้ทั่วต้องใช้เวลาประมาณ ๓ วัน เพราะมีหมู่ปราสาทให้ชมอยู่เป็นจำนวนมาก ตัวเข้าชม ๒๐ เหรียญต่อวัน แต่ที่เด่น ๆ ก็จะเป็นนครวัด กับ ปราสาทบายนที่เป็นหน้าพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร แต่ถ้าถามคนเขมรเขาจะบอกว่า เป็นหน้าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่ศรัทธาพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจนถึงกับสร้างปราสาทนี้ขึ้น

การใช้ภาษาไทยในเขมรปัจจุบันจะเห็นได้ในโทรทัศน์ คนเขมรก็เหมือนกับคนไทยทั่วไปที่ชอบใช้เวลาว่างนั่งอยู่หน้าจอทีวี รายการทีวีของเขมรจะเป็นละครจักร ๆ วงศ์ ๆ ข่าว หรือ ร้องเพลง ที่ท่วงทำนองละม้ายคล้ายคลึงกับของไทย ชาวเขมรที่มีสตางค์จึงมักจะซื้อจานดาวเทียมและหันมาทางประเทศไทย รับสัญญาณรายการโทรทัศน์บ้านเราไปดูเป็นภาษาไทยล้วน ๆ เลยก็มี ส่วนใหญ่มักเป็นละครชุดตอนหัวค่ำ กล่าวได้ว่าถ้าใครมาเที่ยวเขมรแต่ยังติดละครบ้านเรา ก็สามารถตามติดสถานการณ์ได้ทันที บางเรื่องก็นำมาแปลเป็นภาษาเขมรก็มี แต่เรื่องจะล่าช้ากว่าที่เมืองไทยประมาณ ๑ - ๒ สัปดาห์ หรือใครอยากฟังฉัตรชัยพูดเขมรก็ลองไปเปิดฟังดูได้ นับว่าโทรทัศน์ไทยได้รับความนิยมพอควร นอกจากนั้นบริษัทเทเลคอมเอเชียของไทยก็ไปเปิดสาขาอยู่ที่เขมร มีสำนักงานที่ดูเด่นแปลกกว่าสำนักงานอื่น ๆ

ถ้าใครได้ไปเยือนกรุงพนมเปญเมืองหลวงของเขมร จะเห็นได้ว่าค่อนข้างแห้งแล้ง ดินแดงเหมือนต่างจังหวัดที่ห่างไกล แต่ที่ชาวเขมรภูมิใจคือ พระราชวังของกษัตริย์สีหนุซึ่งได้จำลองไปจากพระบรมมหาราชวังของไทย เพียงแต่ศิลปะเขมรนั้นจะมีลักษณะเฉพาะบางประการที่พอจะทำให้แยกออกได้ว่าเป็นศิลปะชาติไหน ข้างในพระราชวังมีเจดีย์เงินประดิษฐานอยู่ เป็นที่เคารพบูชาของชาวเขมร นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ก็ต้องไปนมัสการ ด้านหน้าวังสีหนุจะเป็นที่โล่งกว้างคล้ายสนามหลวง นัยว่าลอกแบบไปเหมือนกัน ถ้าเดินไปตามถนนในพนมเปญจะสังเกตเห็นรูปเขียนสีน้ำมันของเจ้านโรดมสีหนุ และพระราชินีโมนิคประดับอยู่ทั่วไป ที่พนมเปญนี้เองมีสถานทูตไทยตั้งอยู่ เป็น ๑ ใน ๔ สถานทูตขนาดใหญ่ในเขมร เช่น ฝรั่งเศส จีน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของไทยเราที่มีต่อประเทศนี้อย่างมาก ไทยเราได้ให้ความช่วยเหลือทางการศึกษาแก่เขมรโดยการให้ทุนการศึกษาปีละกว่า ๑๐๐ ทุน ทางสถานทูตไทยในเขมรมีหอประชุมใหญ่จุคนได้กว่าร้อย เคยต้อนรับคณะสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ที่ทรงนำคณะนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ามาฟังบรรยายสรุปจากเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศเป็นที่ประทับใจของทุกฝ่าย

แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของพนมเปญนอกจากพระราชวังแล้วก็มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑ์ ดุล สแลง หรือที่รู้จักกันในนามค่าย S-21 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ งานศิลปะส่วนใหญ่ที่จัดแสดงจะเป็นศิลปะศรีวิชัย รูปสลักพระศิวะ พระพุทธรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิวลึงค์ และฐานโยนี มีความเชื่อกันว่าน้ำที่ได้จากการทำพิธีของพราหมณ์ราดลงศิวลึงค์ไหลออกจากฐานโยนีเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ สามารถบันดาลให้เกิดความรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ ความเชื่ออันนี้เองที่ทำให้มีการสร้างศิวลึงค์ และฐานโยนีนับพันได้นำเขาพนมกุเลน น้ำจากเขาที่ชาวเขมรนำมาล้อมรอบเมืองเสียมเรียบ เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ทำนาปลูกข้าวก็เจริญงอกงาม ปัจจุบันศิวลึงค์ที่เขาพนมกุเลนเหลือไม่มากแล้วเหลือแต่ฐาน

เปล่าๆ แต่นักท่องเที่ยวทั้งชาวเขมรและต่างชาติก็ยังไปชมความงามของทัศนียภาพที่สมบูรณ์ของธรรมชาติ ป่าเบญจพรรณ และน้ำตก

สำหรับพิพิธภัณฑ์ค่ายกักกันนักโทษ S-21 นั้นเป็นที่ซึ่งเขมรแดงนำนักโทษเช่น นักการเมือง นักการทหาร (ของรัฐบาลเจ้าสีหนุ) นักศึกษา อาจารย์ หมอ นายธนาคาร เป็นต้น มาขังทรมานด้วยวิธีต่างๆ ให้ทำงานหนักก่อนจะนำไปฆ่าที่ทุ่งประหาร นายพลพต อดีตผู้นำเขมรแดง ที่เพิ่งเสียชีวิตไปไม่นานนี้เป็นผู้คลั่งไคล้ลัทธิสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ชนิดสุดขั้ว ยึดครองเขมรระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๒๒ สร้างตำนานการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่โหดร้ายชีวิตคนเขมรนับล้านถูกฆ่าตาย สอนองความบ้าคลั่งของพลพตที่ไม่มีศาสนาและไม่นับถือพระเจ้าองค์ไหน ปัจจุบันนี้ค่าย S-21 เก็บค่าผ่านประตูเปิดให้คนเข้าชม มีภาพการทรมานคนด้วยวิธีต่าง ๆ มีรูปบุคคลที่เป็นนักโทษพร้อมรายชื่อ มีการนำหัวกะโหลกมาเรียงกันเป็นแผนที่เขมร

มีคำถามที่ว่าประวัติศาสตร์แบบนี้นำมาให้คนชมทำไม เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นความจริง แต่เราก็สามารถที่จะหันเหความสนใจของคนให้ไปที่อื่น คุสถานที่สวยงามอย่างนครวัด นครธม มีคำตอบจากชาวต่างประเทศที่มาทำงานช่วยเหลือชาวเขมรว่า ยิ่งให้คนตะวันตกดูเขาจะยิ่งรู้สึกว่าการเข้ามาของเขาในภูมิภาคนี้เป็นชนวนให้เกิดเรื่องน่าเศร้าใจนี้ขึ้น ทำให้คนเขมรแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่ายสู้กันเองในชาติ ชาวต่างประเทศเมื่อได้มาเห็นของจริงก็จะเกิดความรู้สึกหดหู่ สำนึกผิด สลดใจ และส่งเงินมาช่วยเหลือมากขึ้น ซึ่งผู้เขียนไม่แน่ใจเหมือนกันว่าทฤษฎีนี้ถูกหรือไม่ หากแต่ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัจจุบันเขมรอยู่ได้ด้วยเงินช่วยเหลือจากต่างชาติ โดยเฉพาะจากรัฐบาลญี่ปุ่นที่เข้ามาบูรณะนครวัด นครธมไว้ให้เป็นมรดกโลก (ซึ่งลำพังถ้าให้คนเขมรจัดการเองแล้วมองไม่เห็นทางเป็นไปได้) และเงินช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอื่น ๆ อีกมาก สิ่งที่ชาวเขมรสูญเสียนั้นมิได้มีเพียงแต่ร่างกายหากแต่ที่ล้ำลึกกว่านั้นคือเขมรได้สูญเสียความภาคภูมิใจในความเป็นชาติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตน

เด็ก ๆ ชาวเขมรจะว่าไปแล้วสามารถพูดภาษาอังกฤษได้ไพเราะเหมือนได้รับการศึกษามาอย่างดี จะเห็นภาพเด็กหลายสิบคนรุมล้อมนักท่องเที่ยว ต่างคนต่างแย่งพูด "Madam Madam please buy some postcards from me. Only one dollar. Very cheap." (คุณ ๆ โปรดซื้อโปสการ์ดของหนูหน่อยสิ แค่อดอลาร์เดียวเท่านั้น ถูกมาก ๆ) "Are you thirsty? Do you like some Cola?" (หิวน้ำไหม รับโคลาหน่อยไหม) หากเราทำเฉย เด็กก็จะเปลี่ยนวิธีการเป็น "You don't have to buy now, go see Prasart. When you come back, please buy some drinks from me, alright." (ไม่ต้องซื้อตอนนี้ก็ได้ ไปชมปราสาทก่อน ตอนกลับมาค่อยซื้อเครื่องดื่มจากเราก็ได้) และอื่น ๆ อีกมาก

ถึงแม้ว่าเขมรจะเคยเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส เรียนภาษาฝรั่งเศส กับภาษาเขมร ยังพูดภาษาอังกฤษได้ดีถึงขนาดนี้ ถ้าได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนแล้วจะดีแค่ไหน ไม่เหมือนกับคนไทยเราที่แถมไม่มีใครเปรียบ เป็นพวกที่ "เรียนภาษาอังกฤษกันเข้าไป แต่พูดไม่ได้สักที" (ชื่อหนังสือขายดีของอาจารย์สอนภาษาอังกฤษท่านหนึ่งของไทย)

บทสรุป

ความสัมพันธ์ทวิภาคีของไทยกับเขมรนั้นน่าจะเป็นไปได้ด้วยดีมากกว่าในอดีต หากแต่ก็ยังคงมีปัญหาบริเวณชายแดนซึ่งรัฐบาลกัมพูชาเองก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมได้ กอปรกับสถานการณ์ทางการเมืองของเขมรยังขาดเสถียรภาพ ซึ่งส่งผลกระทบและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา การขยายความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างกันทั้งทางตรงทางอ้อม เช่น ผู้อพยพพลัดถิ่น เป็นต้น ที่แล้วมาไทยจึงมีนโยบายส่งเสริมความสัมพันธ์ของประเทศเพื่อนบ้าน โดยถือว่าความมั่นคงของประเทศเพื่อนบ้านคือความมั่นคงของไทย พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์อันดี ขยายความสัมพันธ์และความร่วมมือทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยยึดหลักความเท่าเทียมกันและผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้แล้วการให้ทุนการศึกษา การตั้งสมาคมศิษย์เก่านักเรียนเขมรที่เคยมาศึกษาในไทย ตลอดจนพระบารมีของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ที่เสด็จไปทรงเปิดโรงเรียนที่สร้างให้ชาวเขมรได้มีการศึกษาที่ดีขึ้น นับเป็นนิมิตหมายอันดีในการกระชับความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยและเขมรในยุคใหม่นี้

มองเขมรบ้านใกล้เรือนเคียงที่มีศิลปวัฒนธรรมใกล้เคียงและมีประวัติศาสตร์ร่วมกันกับไทยเราแล้วก็อดที่จะย้อนมาดูไทยเราไม่ได้ เพราะว่า -- History always repeats itself -- ประวัติศาสตร์มักจะซ้ำรอย-- บทเรียนจากเขมรสอนเราได้หลายอย่าง หากเราสนใจนำมาเป็น Lesson learned ไม่ปล่อยให้ผ่านแล้วผ่านไปเลย

บรรณานุกรม

๑. ดี.จี.อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๑-๒ (กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖)
๒. นายรองพล เจริญพันธ์, แนวทางและยุทธศาสตร์ชาติในการแบ่งพื้นที่ทับซ้อนในเขตทางทะเลไทย - กัมพูชาด้านอ่าวไทย (เอกสารวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒)
๓. ม.ร.ว.เบญจภา ไกรฤกษ์, วารสารสรณมณเฑียร ฉบับที่ระลึกครบรอบปีที่ ๕๕ (กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑)
๔. Thongbai Hongviangchan, *The dynamics of Thai Foreign Policy Towards Indo - China 1938-1950* (M.PHIL. Thesis, The London School of Economics and Political Science, University of London)
๕. The software Toolworks, *World Atlas 3.2* (CD.-Rom, The Software Toolworks, Inc)
๖. สัมภาษณ์ นายณัฐภานุ นพคุณ (เจ้าหน้าที่การทูตระดับ ๖ , สถานทูตไทยประจำกัมพูชา)